

A MAGÁNY SZOCIOLÓGIÁJA.

1.

A «magány szociológiája» kifejezése logikai ellentmondás, mert ahol közösség van, nem lehet szó magányról, ahol magány, nem lehet szó közösségről. De ezt az ellentmondást az ember ténylegesen éli. Byron mondja, hogy a természetben, a fák között, a réteken, tó mellett sohasem érez magányt, csak a városban, az emberek között. Ebben a gondolatban kifejezésre jut az, hogy minden élőlény közül csak az ember ismeri a magányt és csak a közösségben. A nagyvárosi ember ismeri is minden magyarázat nélkül ezt a tanácstalan és kiszolgáltatott állapotot, ezt az elveszettséget; tudja, hogy ellentmondásban van, mert közösségérzése ellentmond a magánynak, a magányérzés a közösségnek. Az ember ellentmond önmagának. És ez az elveszettség állapotának ismertetőjele: kettő között, egyikben sem, mindkettő ellen és mindkettőn kívül. Szociális, aszociális és antiszociális; társadalmi helyzete az, hogy a társadalmon kívül van. Az ember magára marad ott, ahol a kapcsolatok végtelen lehetősége nyílik; megszakad az érintkezés ott, ahol minden egyéb az érintkezésre épült fel. Ez a közösségből való kiesettség állapot: a magány.

A magány nem egyedül pszichológiai élmény, mert hiszen pszichológiai élmény egyedül nincs. Valami fel kellett, hogy keltse és van következménye; valahonnan fakadt és valamerre mutat. Élmények csak valóságos életösszefüggésekből érthetők meg és láthatók tisztán. Ezért a csakis pszichológiai magyarázat mindig hiányos és elégtelen. A magányosság esetében fokozott mértékben az, mert a magány nem Szubjektív állapot, hanem objektív világhelyzet. A Élmények feloldásával, ellentmondások belső kiküszöbölésével, vagyis lelki beavatkozással még senki sem oldotta fel magányát, sőt senki sem értette meg saját helyzetét. Csak ha az ember a számításba belevonja hozzátartozóival, barátaival, családjával, ismerőseivel, a közelebbi és távolabbi közösséggel szemben elfoglalt magatartását, akkor láthatja át helyzetét. Még ennél is többre van szükség: az embernek a világtényekkel szemben tanúsított álláspontját is látnia kell, azt a tényt, hogy közösségben él, szabályozott társadalmi rendben, életszükségletekkel, szellemi igényekkel, ízléssel, szociális, intellektuális, vallásos ösztönökkel, saját sorsával, spontán önrendelkezéssel, átöröklött tulajdonságokkal, adott tudáslehetőségekkel; ha konkrét életének tényezői együtt vannak,

csak akkor képes felfogni, hogy helyzetének mi az értelme és jelentősége. A pszichológiai magyarázat még a legegyszerűbb élettényeknél sem kielégítő, mert esetlegesen veszi fel a világot, amelyben az ember él; a súlypontot az emberbe, a lélekbe helyezi, holott a súlypont soha sincs az emberben. És a pszichológiai szemlélet sehol sem vall nagyobb kudarcot, mint éppen a magány érzés analízisében. A magányban az ember maga van, tisztán lélekké válik, az összefüggés megszakad, egyedül áll, mint a világon kívül levő lény, egész élete belül folyik le: pszichológiai életet él. De ez a pszichológiai élet egész irányával a világra vonatkozik. Az egész lélek kifelé fordul és ami a magányban a probléma, éppen a kifelé fordulás eredménytelensége. Az ember kívül van a közösségen, de egész figyelme arra irányul, hogy miért van kívül és egész akarata, hogy visszakerüljön a közösbe. A magányban érzi az ember teljesen, hogy a belül élt élet terméketlen: sorsa a világban van. Magányt lélektani úton sem feloldani, sem megérteni nem lehet. Az ember sorsa a világ, a környezet, elsősorban a közösség. Ezért szociológiai kérdés a magány.

2.

Ahol magány van, mindig azonos helyzet támad: a közösséggel elvesztett kapcsolat és a magáramaradottság. Az utóbbi lehet megnyugtató, különösen ideiglenesen, mert van benne lehetőség arra, hogy az ember egy időre kivonja magát a közösségből, életerőit reorganizálja és visszatérjen. Az elvesztett kapcsolat mindig és minden esetben negatívum és mindig fájdalmas. A zárkózottság, az önkéntes és részleges magány adhat erőt, ennél többet, adhat biztosságot, nyugalmat és előkelőséget: a részleges magány distanciában áll, de kapcsolatai megvannak. Az elvesztett kapcsolat következtében az ember kivétel nélkül mindig szenved. Ez a különbség a zárkózottság, elzárttság és elzárkózás között. Innen érthető meg teljesen a börtönbüntetés, mint a társadalom védekezése, de a börtönbüntetésben rejlő pszichológiai büntetés is. A börtön az elzárttság állapota, ahol a társadalom az emberrel megszakítja kapcsolatát, magányra ítéli őt. Minden rab magányos ember s ha a börtön társadalmáról, a fogház szociológiájáról beszélni lehetne, ez csak olyan értelemben történhetnék, hogy ez a magányos emberek társadalma, oly közösség, amely tisztán látszólagos, mert valóságos kapcsolatok, életszerű, termékeny emberi viszonyok a börtöntársadalomban nincsenek. Ez a fogságban a társadalmonkívüli állapot.

A gonosztevő világhelyét a reá szabott magány határozza meg s a gonosztevő életproblémája mindig a magányos emberé, a társadalmon kívül álló ember problémája. Vissza akar térni, megjavul, újra belép a társadalomba, magán hordva bűnét, meg kell elégednie azzal a hellyel, amit a közösség adni hajlandó. Vagy kívül marad és elvész. Vagy hasonló

sorsúakkal egyesül és ellentársadalmat alapít, amelyben társas kapcsolatait újra élheti, talán még erősebben is, mint a nagy közösségben. Ez a betyárbecsület értelme. A nagy közösségen kívül élők egymásrautaltságában a magány sohasem szűnik meg, ezért van szükség az egymáshoz való kapcsolatok feltétlenebb és szigorúbb megtartására. Erről a pontról sok minden megérthető a zsidókérdésből is. A zsidó összetartás, a «kisebbség» feltétlen és szigorú szolidaritása a társadalmon kívül élők kényszerhelyzete: a magányosok egymásrautaltsága. Náluk az egymáshoztartozás kérdése fontosabb, nekik ezt feltétlenebbül kell tartani, mert nincs részük a nagy közösségben, helyzetük megoldatlan, nem teljes, vagyis mindig ott van a fenyegető magányveszély.

A beteg magányában a társadalomnak hozzájáruló szerepe nincs, éppen ellenkezőleg: a betegnél a társadalom részvételével jelenik meg. A beteglátogatás ezért társadalmi aktus. Aki a beteg ágyához lép, az visszahívja a közösségbe. Lényegesen más a helyzet a neurotikusnál. A fekvőbeteg összes társadalmi szálai épek, csak sorsszerű ideiglenes száműzetésben él. A neurotikusnál a száműzetés belső kényszerhelyzet, és hogy meggyógyuljon, éppen «magára hagyják», nem vonják bele az életeseményekbe. Kíméletből hagyják ki a számításból. Közös életben csak az vehet részt, akinek minden ereje ép: különösen ép a kapcsolódási képessége. A neurotikus kapcsolódási képessége megromlott. Ahogy minden idegbaj jellemvonása szubjektíven az életerők lehanyaglása, a közösség szempontjából: a félelem. Ami azelőtt problémátlan volt, az most félelmetes lett: az emberekkel való érintkezés. A neurotikus félszeg, nem mer, elhallgat, megzavarodik, retteg, képzelődik és gyanakszik. Minden tünet negatívum a közösség felé: kikapcsolódás, eltávolodás, elzárkózás. A közönséges beteget objektív betegség tartja fogva, a neurotikus fogsága szubjektív kényszer. S ha ez a szubjektív kényszer állandósul, a beteg elől a közös életben való részvétel lehetősége teljesen eltűnik: ez az elmebaj. Innen érthető meg a börtön és az elmeógyógyintézet, a fogház, kórház és szanatórium szerepének rokonsága.

3.

Mindezeket a magánykérdéseket a társadalom, még a legprimitívebb is, megoldotta. A gonosztevő, a beteg és a neurotikus helyzete egy afrikai néger faluban és egy reneszánsz városban, vagy ma, nagybárára teljesen azonos. Probléma itt tulajdonképpen nincs, mert ezekkel a lehetőségekkel az egészségesen működő közösség számol. A probléma ott kezdődik, ahol a társadalomban olyan magányok keletkeznek, amelyek számára nincs megoldás. Nem feltétlenül az ember, époly kevéssé a közösség hibájából elszigetelődési tünetek támadnak: egyes emberek anélkül, hogy betegek, gonosztevők vagy neurotikusok volnának, magukra maradnak.

A társadalomban megvan az a hajlam, hogy e magányokat a már meglévők egyikének kategóriájába ossza be. Ha valaki egyedül marad, vagy gonosz, vagy beteg, vagy örült. De a téves ítélet a helyzetet még súlyosbítja. A magányos érzi a helytelen ítéletet és tiltakozik; a közösség nem érti, hogy támadhatott olyan helyzet, amelyre nem számított s már meglévő elintézőmódokat alkalmaz, erőszakol. Ekkor az ember és a közösség már szembenáll egymással.

Ebből az elszigetelődésből ki kell kapcsolni az összeférhetlenség minden esetét. Az összeférhetlenség eseteiben a társadalom álláspontja feltétlenül igazolt. Az olyan embernek, aki megbízhatatlan, hiú, szeszélyes, korlátolt, a közöst arra akarja felhasználni, hogy magának javakat szerezzen, de úgy tünteti fel, hogy ez neki «jár», helyzetekkel visszaél, arroganciával és indolenciával jogtalan előnyöket akar elérni, magára kell maradnia. Az összeférhetetlen ember prototípusa a modern időkben az ú. n. zseni, aki tehetségére hivatkozva kivételes helyet követel a maga számára, ezért egyedül marad. A társadalom hallgatólagosan tudja, hogy ez az embertípus parazita: viselkedése excentrikus, gögjében illegitím kívánságok rejtőznek, szeszélyét önkényesen kiéli, csodálatot követel, nem is szólva igen jól megfogalmazott és igényes anyagi javairól, ez a szociális beállítottság teljes fordítottja. Ez a hibás szociális helyzet van meg az ú. n. «krakéler»-nél, a «botrányhős»-nél és annál az embernél általában, akinek nincsen szerves helye a társadalomban, mert az értékelése teljesen ferde. Azt hiszi, hogy a közös azért van, hogy az egyes embert szolgálja. A köz és egyén között eldönteni, melyik a fensőbbrendű, minden esetben zavaros gondolkozásra vall. Nincs lehetőség arra, hogy itt érték-különbséget és magasabbrendűségét meg lehessen állapítani. Egyik sem állhat a másik szolgálatában s ezért a másik alatt. Az egyént túlbecsülni époly végzetes tévedés, mint a közösséget. Az, hogy az individuum a maga feltétlen javát követelheti éppen olyan jogtalan, mintha a köz, a társadalom teszi áldozattá az egyént. Individuum és közösség között nincsen szembenállás és nem is lehet, mert mindkettő konkrét élethelyzet, ami élettanilag és sorsszerűen: van. Ahol a kettő szembenáll, ott mindig a közösből való kiesés lehetősége forog fenn és abnormis helyzet. Abnormis helyzetből támadt ítélkezés is abnormis. Individuumnak nincs értéktöbblete a társadalom fölött és fordítva sincs. Az ember élőlény és minden élőlény organikus szimbiózisban van. Ha zavar támad és értékelési lehetőség merül fel, ez azt jelenti, hogy a szimbiózis megbomlott. De itt nem az a feladat, hogy az egyik, vagy a másik javára kell eldönteni a harcot, hanem mindenképp az, hogy az egészséges szimbiózis helyzete visszaálljon.

Az összeférhetlenséggel együtt ki kell kapcsolni a par excellence aszociális magatartást is. Ennek az embertípusnak ott, ahol kapcsolatai támadnának, tagadásai vannak. Nem talál érintkezési pontot, de nem is

keres és nem is akar keresni. És ez nála nem tudatos szándék, hanem alkatából következik. Alkat, persze, sohasem egyenlő pszichológiai konstitúcióval, hanem formális világhelyzettel. Ez az ember a társadalmon kívül él, de mint állandó ellenzék. Magány, de démonikus magány: sötét és rosszakaró, romboló és ellenséges indulattal még akkor is, ha ez a magány teljesen néma még akkor is, ha passzív. A démonikus magány a közösséget destruálja. Termékeny életet akar teremteni a közösségen kívül, csábítónak tünteti fel a társadalmi helyzet feladását. Minden esetben kárptólás a démonikus magánynak az a formája is, amelyik az álmodozásban éli ki magát. Minden álmodozás a termékeny élet szurrogátuma s mikor elhatalmasodik, veszélyt jelent az emberre éppen úgy, mint a társadalomra nézve, melynek láthatatlan szálait észrevétlenül felbontja. Innen érhető meg az életkárptólások és narkotizáló irodalmi termékek mélyen közösségromboló hatása. Szentimentális szerelmi regények (Gartenlaube-irodalom) éppen úgy, mint vágy álomregények, bűnügyi történetek titkolt elégtételeket szolgáltatnak és rejtett utakon idegenítik el az embert a közöstől. Egy irreális szférában kielégítik és a realitással szemben ellenséges indulatokat, de főképen elégedetlenséget ébresztenek. Ez az irreális helyzet agresszívvé válhatik, ha a démonikus magány a megszállottság egy neme lesz. Most már nemcsak az álmodónak «van igaza», hanem az egész társadalom «pusztuljon el», csak az álom maradjon meg és teljesüljön. Minden állapot démonikus, amely az irreálist a reális fölé helyezi, az abnormist a normális fölé, a képzelődést a valóság fölé. Az állapot terméketlensége és életképtelensége önmagában van s csak egy megoldása képzelhető: teljes feladása.

4.

Van egyfajta magány, amelyiknek jellemvonása, hogy az az ember, aki ilyen magányban él, a társadalmon kívül igazoltnak érzi magát. Nem egészen önkéntes, de nem egészen szükséghelyzet: mind a kettő és ennél több. önkéntes, mert a közösségbe visszatérhet, de elutasítja ezt; szükséghelyzet, mert visszautasításának oka nem betegség, összeférhetetlenség, nem démonizmus, hanem egy fajtája a követelésnek, amit a közössel szemben támaszt s amit a közös nem ad meg; mindkettőnél több, mert, amiről itt szó van az nem a magányos egyéni ügye, hanem éppen ellenkezőleg, a közösségé. Magas igényekkel lép fel s a közösségben levő alacsony szellemiséget, a rosszhiszeműek uralmát, a korlátoltságot, inferioris ízlést kifogásolja. Az eszmei követelés és a közös között mindig ellentét van, mert a közös nem eszméken nyugszik, hanem a benne élő emberek vitális igényein. Az eszme éppen a vitális igényekről való lemondást követeli. A magatartásnak ezt a fajtáját, amelyik a társadalmat a magas szellemiségre akarja építeni s ennek érdekében lemondást

követel, heroikus magatartásnak lehet nevezni. A magas igény következtében az ember a közösből kilép: ez a heroikus magány.

A történelem a bibliai prófétáktól kezdve a modern korban élő költőkig elég példát szolgáltatott arra, hogy a heroikus magánynak mi a belső értelme. Ami a legfontosabb ebben a magatartásban, hogy itt az, aki a hősiek magányt vállalja, nem a maga érdekében teszi, hanem a maga érdeke ellen és a közösségért. A közösség és a magányos között a megbékülés lehetősége éppen ezért van teljesen kizárva. A közösség tudja, hogy a magányosnak van igaza, hogy a magányos követelései és igényei jogosak. Az igazság a magányos oldalán van, de az ő oldalán van a vitalitás, vagyis a továbbfejlődés lehetősége is. A magányos ebben az esetben az abszolút emberi. És ez az egyedüli *magány, amelyik a közösséggel szemben igazolt, sőt, amellyel szemben éppen a közösségnek kell magát igazolnia*. Sokrates, a próféták, az apostolok, Johannes Chrysostomos, Savonarola, a humanisták, az angol szatirikusok, a francia felvilágosodás gondolkozói, egy Hölderlin, Nietzsche kétségbevonhatatlanul a magasabb szellemet, a vitális érdeket, egyszóval magát az emberit követelték. És a közösség sohasem ismerheti el az egyes ember igazát a közössel szemben. Nem, mintha nem volna képes az eszméletnek beismerő lépésére, hanem azért, mert a közösség nem adhatja fel magát és nem szüntetheti meg közösségmivoltát. A szembenállásnak meg kell lennie azért, mert az, aki követel — követel. Jogot vesz magának arra, hogy kívánjon valamit, ami nincs. A kívánság a kívülállás, egy közösségen kívül, felül, másutt lehetséges életmód jele. A köz mindent elismer, azt nem, hogy rajta kívül is van élet. És valóban nincs is. Termékeny, valóságos, emberi élet a közösségen kívül nincs. A magány mindenképpen a legnagyobb társadalmi eretnekesség. És minél indokoltabb, a közösség részéről annál megbocsáthatatlannabb. Hiába van «igaza» a magányosnak, hiába vált magányossá a «köz érdekében», egy végső ponton már nem lehet igaza: különválásában meg kell buknia. Számára ez a sors, akarat, kényszer, meggyőződés, választott hely: ez lett életének értelme. De éppen ez lett az a pont, ahol a közössel sohasem békülhet meg. A közösség megbocsát a gonosztevőnek, de annak, akinek heroikus magányában egy magasabb szellemű és intenzitású életet sikerült teremtenie, annak sohasem. A történelemben erre is van elég példa. Sőt a köz tisztelheti nagy prófétáit és költőit, ezen a ponton szembe fog vele szállni. A magány a köz szempontjából mindig bűn. S a bűn megbocsátható, ha a közösség nagylelkűséggel feloldja a magányt és az embert visszafogadja. De amikor a nagylelkűséget nem a köz, hanem éppen a magányos gyakorolhatja s kiderül, hogy ebben az esetben az együttélés akadálya nem az ember, hanem a közösség, a társadalom nem bocsáthat meg. A bűn változatlanul megmarad bűnnek, ugyanakkor nemcsak erény, hanem erkölcsi norma. Az ellentét kiküszöbölhetetlen.

A heroikus magányt nem szabad összetéveszteni azzal, amit Jaspers

nyomán egzisztenciális magánynak lehet nevezni. Az egzisztenciális magány tulajdonképpen sohasem szüntethető meg, mert az az, ami a közösségnek örök háttere, minden közeledésnek, közlésnek, találkozásnak el nem tűntethető negatív sarka. Csak a magány alapján képzelhető el a «kapcsolat» s ez az egzisztenciális magány, mint lehetőség, állandóan ott lappang az emberben s ez az, amit a szociálisban épen felad, amin átlép s amit felold azzal, hogy a közösben, kapcsolatokban él. Az egzisztenciális magány, a közösnek metafizikai negatív pólusa, mint általános lehetőség minden pillanatban adva van, de esetleg sohasem válik aktuálissá. Exisztenciális magány tulajdonképpen csak annyit jelent, hogy: magány, mint a lét egy lehetősége.

Csak ily meggondolások alapján kezd kibontakozni az, amit Byron nyomán városi, vagyis modern magánynak lehet hívni. Betegségről, gonosztetről, neurózisról itt nincs szó, époly kevéssé összeférhetetlenségről, heroikus vagy egzisztenciális magányról. Lényeges különbség van aközött, ahogy Wordsworth arról a «lonely place»-ről beszél, ahol békén és csendben meditálhat és aközött a magány között, amelyről Rousseau ír, amikor azt mondja, hogy amikor feleségével haragban volt, ebéd közben, evés alatt könyvet tett maga elé és olvasott. Wordsworth «lonely place»-jén elterülve az erdő szélén, a sziklák tövében, épen feloldotta egyedüllétét, épen közvetlen érintkezést talált, egzisztenciális nyelven szólva, önmagával, ami ugyanaz, önmagán keresztül a «nagy lét»-tel. Rousseunál az olvasás szurrogátum, amely az igazi és kívánt érintkezést pótolja. Ma csak egy pillantást kell vetni villamosokba, autóbuszokba, kávéházakba, klubokba, de még családi körökbe is: csupa Rousseau, aki evés közben olvas. Nincs érintkezése s mert nem tudja elviselni a magányt, könyvbe merül. Egyedül van. Az embernek nagy része utazás közben, szabad idejében, de családjában is olvas; ez az egyedüli módja annak, hogy magányát egy időre fel-függesse. A modern magányban éppen az a jellegzetes, hogy tömegesen jelentkezik — általános tünet — szociális jelenség. Seholy sincs annyi magányos ember, mint a modern nagyvárosban. A magány társadalmi állapot lett. Aki tudja, hogy ez a természetben megszűnik, a «hegyek közt, az erdőben és a patak mellett», ahogy Byron mondja, az a természetbe jár. Ezért lett újabb időben a kirándulás, a turisztika, a szabadban való sport tömegjelenség. Aki nem jár a természetbe, úgynevezett «szórakozással» narkotizálja magát. Szórakozás mindig a közösben való elkeseredés illúziója. A nagyváros hétköznap még elviselhető, mert a munkában senki sem eszmél fel egzisztenciális lényére; ünnepen, különösen ünnep délután a nagyváros elcsendesül, kihál. Vasárnap délután a nagyvárosi ember unatkozik. Mi ez az unalom? — egyedüllét. A városon a magány nyomasztó atmoszférája ül. Mindenki magára marad. Mintha ez, hogy szociális,

érintkezés, kapcsolat, társadalom, állam, család, közösség egyáltalán nem is volna. A közösség teljesen széthullott, a szálak felbomlottak és az emberek egyedül vannak. «Az egyes emberen és minden egyes emberen — mondja Pannwitz — már nem lehet segíteni, mióta a tömegindividualizmus a régi vérségi és szellemi kapcsolatokat atomizálta és az atomokat szubjektív személyekké tette.» És ezt a tünetet sehol sem lehet jobban látni, mint éppen a modern tömegmozgalmakban. A demokráciát, szocializmust, kommunizmust kollektív jelenségnek nézik. Úgy tűnik, mintha a tömegek azért mozdultak volna meg, mert együtt vannak és hogy saját új közösségeiket érvényesítsék. A helyzet éppen az ellenkező. A demokrácia, szocializmus és kommunizmus nem kollektív mozgalom, hanem a tömegindividualizmus mozgalma; egész problematikája individualista. Az atomizálódott egyén, az egymástól teljesen elszakadt és magányossá vált individuum életformája ez. Azok a könyvek, amelyek belevilágítanak abba a mélységbe, ahol világosan láthatók a különbségek a kollektívizmus között — André Malrauxnak a kínai forradalomról írt könyvei — megrázó erővel igazolják ezt. Egy kommunista mozgalomban nem új közösségről van szó, a kommunizmus nem a közösség életformája és nem a termékeny összenövés vágya fűti, hanem a magányossá vált ember kétségbeesése, aki beleveti magát, nem abba az életfeladatba, amelyik számára az egzisztenciát megteremti, hanem abba, ahol saját magányosságán tönkremehet és elpusztulhat. «Perdre sa personnalité», — ez a tömegindividualizmus belső jelszava. Azt hiszi, az embert saját individuuma akadályozza meg abban, hogy a közösbe léphessen. Ez az, amit fel akar adni, el akar veszíteni. «Mindaz, amiért az emberek vállalják, hogy megölessék magukat — írja Malraux — az érdeken kívül többé-kevésbé zavarosan arra irányul, hogy ez igazolja sorsukat, bizonyos méltóságra emelve azt: ilyen méltóság volt a rabszolga számára a kereszténység, a polgár számára a nemzet, a munkás számára ilyen ma a kommunizmus.» A legtávolabbról sincs arról szó, hogy a tömegindividualista új közösséget teremtsen, hanem arról, hogy egész szenvedélyével igazolja saját sorsát: az individualizmust, az atomizálódott embert, a közösségből kiszakadt magányos lényt. A kommunizmus az egymástól elszakadt emberek tömegszenvédelye, amely szenvedély saját állapotának ellenkezőjében, az abszolút kollektív lényben, vagyis egyéni tudatának teljes feladásában látja vágyainak teljesülését. A közös nála: igazolás, nem tény. A közös az, amiért tettét elköveti, amiért erejét megfeszíti, amivel magát kioltja. Hogy ez a magányézés a tömegindividualizmusban milyen kizárólagos és középponti, az sehol sem derül ki jobban, mint ott, ahol az ember mindennemű összetartozást negatívnak érez. «Egy élőlény megismerése negatív érzés — mondja Malraux — a pozitív érzés, a valóság: a félelem, hogy az ember mindig idegen marad ahhoz, akit szeret. Az ember sohasem ismer igazán egyetlen élőlényt sem, de olykor meg-

szűnik az az érzése, hogy nem ismeri.» Ez a «nagy lét»-tel való kapcsolat teljes hiánya, ez az ebédközben olvasó ember típusa, a nagyváros vasárnap délutáni magánya, a szociális egyedüllét: nem világszemlélet eredménye, nem költői állapot, nem betegség, nem összeférhetlenség, nem is egzisztenciális: magából a társadalomból, vagyis a társadalom hiányából következő magány: magány, mint tömegjelenség.

6.

Magány ott van, ahol a szimbiózis megszűnik, magány csak ott szűnik meg, ahol a szimbiózis helyreáll. Ez Byron városi magányának értelme, ezt jelenti Wordsworth «lonely place»-e, Rousseau olvasása éppen úgy, mint modern újságba és könyvbe mélyedt emberé, ez a szimbiózis szűnik meg még a heroikus magányban is. De van egzisztenciális szituáció, ahol a magány fenyegetése érvénytelen. Ez a szituáció elsősorban a természetben, vagyis az őselemekben, de ezen felül és ezen keresztül mindig az elementáris közelség. A primitív életmódban a pásztori, vadász, paraszti egzisztenciában nincs meg a magára maradás veszedelme. Az életviszonyokban rejlő tendencia, hogy elválasszon, itt teljesen megszűnik. Nem a közös érdek az, ami megszünteti. Az érdek sohasem lehet egzisztenciális alap. Az általános életmenet természetes organizációja q ember a nagy földi organizmusnak egy szerve saját súlyánál, szerepénél, léténél fogva együttélésben van környezettel, munkával, hivatással, családdal, közössel, földdel és minden erőszak nélkül, önmagától, önmagából alakul organikus ért elemmé. Csak ahol a szimbiózisnak egész földi és metafizikai teljessége él, szűnik meg a magány lehetősége. Csak itt él az, amit Spengler «Kulturseele»-nek, Frobenius «paideuma»-nak nevez, egy életmódból, környezetből, foglalkozásból, művészi stílusból, szokásokból, vallásból együttesen kialakult közösséglélek, magába foglalva az elemi, ugyanaz: metafizikai kapcsolatok valamennyijét, megszüntetve mindenemű szakadás veszélyét, mert a szimbiózis teljesen áthat és a közösség egészen, közvetlenül magában tartja mindazokat, akik a Kulturseele, a paideuma, a közösséglélek részesei.

A modern társadalomban közösséglélek nincsen és épen, mert nincsen, vált lehetővé a magány, mint tömegjelenség. Ma szembenáll az egyén és a közösség, akár harcol, akár mellőzi egymást, akár elszakad, semmiképpen nem azonos. És ez az, amit a paideuma nem ismer. A kollektív és az individuális ellentéte a szimbiózisban kizárt lehetőség, mert a kultúrléleknek épen az a feltétele, hogy az egyén annyira bele legyen ágyazva a közösségbe, hogy ne legyen önálló szándéka, de a közös is annyira az egyének kiegyenlített összességét alkossa, hogy ne tudjon más lenni, mint ami.

Ma csak két szimbiózis lehetősége van meg: a természetben (Byron,

Wordsworth) és a szellemben. (Rousseau, könyv, szellem, theoria, vallásos mozgalmak.) De mind a kettő az eleven kultúrléleknek inkább hiányát jelenti, mint azt, hogy megvan. A kultúrlélekben a szimbiózis spontán, problémátlan, komplikációk nélkül való és teljes. Ma még a természetben és a szellemben való találkozás is problematikus, ideiglenes, laza és bonyolult, sőt ezeknek a találkozásoknak is mindig van valami «menekülés»-szerű jellege. Az ember a magányból a természetbe «menekül» éppen úgy, ahogy a könyvbe és éppen úgy, ahogy a kommunista az elképzelt államért menekülésszerűen dobja oda életét, «veszíti el személyiségét», de — és ez benne a megdöbbentő — nem teremt vele közösséget, hanem sorsát a semmibe hajtja. A menekülés negatív magatartás és nem fakad belőle vitális valóság. A feladás nem a szimbiózis követelménye, ellenkezőleg, együtt, közösen csak személyiségek élhetnek, nem pedig személytelen lények. Közösség nem azt jelenti, hogy az ember gyári áru legyen, hanem azt, hogy elemi módon összetartozzék az egésszel.

Hamvas Béla.